

Kálnoky László: Bálnák a parton

A Nyugat „harmadik nemzedékének” lírája — irodalomtörténetünk megírt fejezete. E költőnemzedék jellegzetes pályakezdését, út- és hangkeresését a költői művek és a kritikák jelzik. A Szerb Antal és a Halász Gábor által hajdan emlegetett merészségre, kísérletezésre, költői horizonttágításra való serkentést korábban főleg Weöres Sándor költészetében figyelhettük meg. Jékely Zoltán lényegében következetesen folytatta emlékeket idéző, olykor romantikusan álmódózó, nem egyszer Krúdy-hangulatú költészetét. Rónay György klasszicizáló intellektuális lírája és Vas István fegyelmezett, moralizáló, egyszerre avantgarde és klasszikus ihletésű költészete megkezdett költői pálya következetes folytatásának látszik. De a legváratlanabb költői pályamódosulás Kálnoky László kései költészetében jelentkezett e nemzedék tagjai között. Kálnoky korai nagy verse, a sokat emlegetett *Szanatóriumi elégia* nemcsak valóságos elismerést jelentett, hanem a későbbi viszonyítás, összevetés alapjává, az alkotói egyéniség és a teljes életmű leszűkítésévé vált. Majd az ötvenes évek sajnálatosan visszaszorították Kálnoky eredeti alkotásait, mind ritkábbá tették a saját versben való megszólalást, és rákényszerítették a műfordításokra. Az irodalmi életből eléggé kiszorult költő később értette meg, hogy „csak” műfordítónak tartják, s költői életműve indokolatlanul elhomályosult. Hiába gazdagította a maga költői nyelvét is Goethe, Baudelaire, Verlaine, Supervielle, Cocteau, Dylan Thomas és mások versfordításaival, ahogy ő is mondja, le kellett tépnie „álarcait”, tudatosan vállalnia kellett önmagát, határozottan folytatnia kellett a maga költői útját. Így lehetünk szemtanúi a Nyugat harmadik nemzedéke, s különösen éppen Kálnoky László meglepő kései költői gazdagodásának, újabb és újabb stílus- és hangváltásainak. Az egymás után megjelenő kötetek figyelmeztettek egy eredeti „ellen-őszikék”-korszakra (*Összegyűjtött versek*, 1980; *Egy hiéna utóélete és más történetek*, 1981; *Az üvegkalap*, 1982; *Bálnák a parton*, 1983.) Kálnoky László nem az Arany János-i értelemben vett öregkori, rezignált, keserű hangú verseket, az úgynevezett őszikéket írta meg, hanem mintegy megfiatalodva, korábbi fájdalommasabb-komorabb költői álarcait levetve, új és új hangon szólalt meg. S a korábbi Kálnoky-versekben ritka derű, humor, gúny, ironia és önironia felerősödött az utóbbi kötetekben. S egy nem esztétikai szempontot is jelezni lehet: a költő népszerű lett.

A *Bálnák a parton* című Kálnoky-verskötet részben természetesen kapcsolódik az *Egy hiéna utóélete és más történetek* és *Az üvegkalap* című korábbi kötetéhez, részben bizonyos tekintetben továbblép, újít. A költő most folytatta — s reméljük, hogy nem zárta le *Homálynoky Szaniszló történeteit*. Egyik korábbi vallomásában említi, hogy idősebb korában meg akarta írni emlékiratait. De megtorpant, mert úgy érezte, hogy a költő élete nem olyan érdekes, mint az úrpilótáié vagy az oroszánvadászé. De aztán 1978 elején kibontakozott előtte egy olyan versciklus terve, melyben a maga életének látszólag érdektelen epizódjait dolgozza fel — a „költészet fényébe” emelve őket. Kálnoky László ekkor valami újat fedezett fel költészetünkben. Az ént középpontba helyező, olykor nagyképű emlékiratok korában tudatosan elhomályosította önmaga alakját Homálynokynak, szülővárosát, Egert „Váraljának”. Így egy eredeti kettősséget teremtett ezzel a lírai emlékirattal, szabálytalan verses regénnyel, mert rej-

tetten, önironikusan, maszk mögé bújva egyszerre lehetett vallomásos, önmagát megmutató költő és objektív, valóságos környezetbe, epikus szituációba ágyazva — félig kortörténet-író. Irodalomtörténeti szempontból ez a műfaj távoli rokonságot mutat a múlt században elterjedt verses regénnyel, melynek legkitűnőbb alkotásait Byron, Puskin, Arany János és Arany László írták. A verses regényben az epikus vázra lírai elemek épülnek, a főhős sorsa sajátos líraisággal telítődik, a témától eltérve lírai kitéréseket találhatunk. A negyvenes-ötvenes évek anekdotikus történetei a valóságban drámaiak voltak, de Kálnoky László a szellem magaslatáról visszapillantatva ironikus, látszólag derűs pillanatokká oldja fel ezeket. Természetesen itt nem az együttérzés, a felejtés, a hamis emlékezés torzításáról van szó, hanem a költészet bölcs derűjéről, groteszk fordulatairól. Igaza volt Réz Pálnak, amikor azt fejtegette, hogy Kálnoky László „pazarul költőietlen” nyelven beszél a Homálynokytörténetekben, „az élőbeszéd leglaposabb és legpongyolább fordulatait ötvözi a hivatali és hírlapi nyelv körmönfontan csúnya elemeivel”. S ez éppen Kálnoky esetében különös, hiszen ő mind műfordításaiban, mind saját verseiben hihetetlen nagy formai bravúrról győzi meg olvasóit. Cs. Szabó László állapította meg egyszer, hogy Kálnoky csodálatos Shakespeare-paródiáján még maga a Mester is derülne. A nyelvi bravúr szinte valamennyi emlékirat-történetben megfigyelhető. Most 1944 decemberének nehéz napjait idézi, a munkaszolgálatos időszakot. Itt egy túlzottan hosszúra nyújtott, többszörösen összetett mondat pongyolaságával lep meg. Közben a hivatali nyelv szintelen-szagtalan fordulataival él („a bevonulást elmulasztók számára az azonnali felkoncolást helyezte kilátásba”). Máskor pedig a túlzott részletezés, nyilvánvaló szószaporítás komikus nyelvi eszközeivel; a pesti ostrom idején lehullott ismeretlen robbanó hasábokról írva. A szójátékszerű, ellentétes szórendű, Hemingway regénycímére is rimelő mondatai hajdani drámát is rejtenek magukban. („Szaniszló azt hitte, hogy búcsút vett a fegyverektől. Sajnos, a fegyverek egyelőre nem vettek búcsút Szaniszlótól.”) Az ötvenes éveket, az irodalmi élet fonákságait, a személyi kultusz szoboráradatát stb. is szívesen idézi fel Kálnoky-Homálynokyt. A kisebb-nagyobb sértődések, mellőzések, félreállítások, igazságtalanságok most nem a dokumentumregény adathalmazával, súlyosságával és drámaiságával jelennek meg Homálynokytörténeteiben. Kálnoky félreérthetetlenül elítéli ezeket a jelenségeket, de a látszólagos esetlegességgel, a mindennapisággal, a hétköznapisággal a történetek groteszk báját fokozza, ironikus ítéletét erősíti. A nevek kicsit torzítottak; egy-egy betűcsere, szórendi változtatás csak még félreérthetlenebbül utal az eredeti névre. Rákosi Mátyás helyett Mátyási Rókust ír; Kuczka Péter helyett Koczka Pétert, Molnár Miklós helyett Malmos Miklóst. Szellemes kritikája, bíráló-ironikus hangja ezekben az irodalmi történeteiben is jól érződik. „Malmos Miklóst” így jellemzi: „Malmos Miklós idehaza a kapitalizmus ellen küzdött, de a szocializmus kárára. Ha él még valahol nyugaton, most bizonyára a kapitalizmus kárára folytat harcot a szocializmus ellen.” A Kuczka Péterrel kapcsolatos történethez hozzátartozik egy kitérő, mely egy Rákosi Mátyásnál tett látogatás pillanatát, epizódját tette legendássá. Az ötvenes években ismeretlen gyümölcsből, a banánból tett el néhányat Kuczka, hogy otthon a gyerekeknek megmutassa. (E jelenetet Karinthy Ferenc is megörökítette Papageno és Monostatos című elbeszélésében.) Az ironikus távlat természetesen nem ad „megszépítő messzeséget” ezen történeteknek. Hisz ha lefejtjük a költő stíluszeszközeit, s pőrén ott marad a történet hiteles magva: azt nem egyszer tragikusnak is tekinthetjük. (A Rákosi Mátyás-szobrok, a felfuvalkodott kiskirályok hatalmaskodása, éhség és életveszély az ostrom idején stb.)

A Homálynokyt Szaniszló történetei mellett két versciklus is a korábbi verskötetek valamiféle folytatásának tekinthető. Az *Elhárító kíváncsiság* című ciklusban komor hangulatú versek vannak túlsúlyban. A *vándorhoz* címűben félelmesen reccsen fölötté az ág, mely nem más, mint az ő karja. A leguruló kő nem más, mint a koponyája. Minden az elmúlásra, a halálra emlékezteti. A *sziklamászó* című versében falakba ütközik, mint a vak madár. A csúshoz ér, a semmiségbe réved. „Fénytelen kanóc voltam, most sercegek fel kialvóban”, vallja keserűen önmagáról. A *Debreceni ének*ben keserű kérdéseket halmoz (Miért váltja fel nappalom / az át nem látható sötétség?). A „végső útról” beszél, „fekete” álarc van rajta. Egyik

szép versében költő-barátját, Jékely Zoltánt siratja el. Kalotaszeg fiát gyászolja, a szépség és szerelem költőrajongóját. „Hősként haltál vértelen háborúban”, írja Kálnoky. Ez a komorság azonban katartikus erejű, mint a tragédiák befejezésekor kibomló bonyolult, összetett érzés. Radnóti Miklós „hősi szomorúságot” érzett Füst Milán verseiben. Kálnoky László komor verseiben is „hősi szomorúság” él. Jékely Zoltán hősként halt meg vértelen háborúban. Havas tetőre igyekszik a vándor a nagy télben, sziklamászóként halad előre, gyászindulót kopog az írógépe, „teher a hetven év, s egyben szabadság”. De büszkeség tölti el, legyűri a keserűséget, mert „Bennem zeng a világ, / ki a világot visszazengem.” Ennél nincs több. Ez az ő „exegi monumentuma”. — Ezen komorabb és emelkedettebb hangulatú, hangú versekkel vitatkozik a „*Lírai turmix*” című ciklus a maga keverékével, különböző hang-íz-szín-halmazával. Olykor a „mizantrópia” önti el, hisz a világ pusztulásba rohan, s ő mit is tud tenni ellene. Máskor a lakótelepi panelfalak között küszködik zajjal, meleggel, behallatszó pályaudvari utasításokkal és bevilágító fénynyalábbal. Irodalmi történeteiből néhányat itt közöl, kisebbeket, olykor a szonett zárt formájába zárva a látszólag „komolytalan” mondanivalót (*Szonett, gyöngye csattanóval*). Az önirónia itt sem hagyja cserben a költőt: „*Mesterségem, te gyönyörű...*” című verse alá ezt írja: Lopott, de találó cím. Versének csattanóját ön maga gyengének érzi, s ezt a címben kiemeli. A Várady Szabolcsnak ajánlott válaszvers *Ellenlábás vers*, csupa szellemes szójáték, nyelvi ötlet. „Lányira” bocsátkozik a filozófiába: „kételkedem benne, hogy minden, ami van, lábakon áll”, és „sosem lábatlankodott Lábatlanban” stb.

A *Téli napló* Kálnoky verskötetének új ciklusa és új törekvése. A verses napló formája érdekesen egyszerre jelentkezik költészetünkben a harmincas évek elején. Babits Mihály *Verses naplóját* 1932. nyarán írja Esztergom-Előhegyen; Radnóti Miklós pedig 1931—32-ben a *Férfi-naplót*, aztán a *Háborús naplót*, Weöres Sándor *Naplójegyzeteket* ír Csöngén, 1932—33-ban. Kálnoky László *Téli naplója* talán tudatos, talán öntudatlan folytatása a hajdani verses naplóknak. Itt a kötetben a decemberi verses napló olvasható. Minden napra egy kis verset ír. Ezek leegyszerűsítve két csoportra oszthatók: az önálló, külön kis alkotások és a „*H. Sz. Jelenései*”-ből ciklus néhány darabja. Az első típus objektívabb, a második, a „jelenések” darabjai fantasztikusabbak. A költői naplóból kiemelkedik néhány megrázó mű, melyekben a halálközeliséget fogalmazza meg. („Nem tartozol többé a láthatatlanok / közé, akiket nem vesz észre s elmegy mellettük a halál. / A te időd már megszámláltatott.”) Máshol az őszinteségről és a hazugságról vall. *A Szabadsághoz* című, decemberi 7-i verses naplójegyzetét mintha Delacroix festménye, *A Szabadság vezeti a népet* című ihlette volna. Máskor ismeretlen arcok, meztelen lányok, a tehetetlenség érzése, a kimondhatatlan gondolat, az elkésetttség foglalkoztatja. „Megírhatjuk-e, amit meg nem írtunk kellő időben?” — teszi fel a fájó kérdést. A másik típusú naplójegyzetekben H. Sz. azaz Homálynoky Szaniszló alakja mögé rejtezkedik, s az ő jelenéseit mondja el. A jelenés fogalma természetesen összekapcsolódik a látomással, és bibliai vonatkozásban pedig például János jelenéseivel. Itt azonban Homálynoky esetében profán jelenésekről van szó, olykor istentelen karikatúráról vagy a méltatlan tanítványról. Ezt tovább fokozza a költő a stílus trágár-profán szavaival („Meg sem feszítik, legföljebb seggbe rúgják”), majd a babiloni parázna lovaglási látomásával. A *Téli naplót* nem zárta le a költő. Ez a hónap egy-egy napjához kötött tömör lírai kifejezés — vonzó lett számára. Például a *Téli napló* februári fejezetét az Élet és Irodalomban olvashattuk. (1983. május 6.)

Kálnoky László újabb verskötete méltó folytatás és eredeti új kezdeményezés. Kisebbségi és Homálynoky-történetei természetes módon gazdagítják különösen termékeny-derűs-ironikus „őszikéit”. S a *Téli napló* sajátos lírai kifejezőmódja egyszerre jelent bensőségességet és szokatlan látomásosságot. A költő, mint Babits, nem tudja bekeríteni házát, elzárni magát a kis- és nagyvilágtól. Kálnoky őrege is tudja és vallja, hogy van vesztenivalónk, érzi a mérget felénk hőmpölygető hullámokat. S gyönyörű-keserű mesterségét ismerve — megkísérli újra a lehetetlent, a „földvonzást legyőző halálugrást”. (*Magvető.*)

SEKÉR ENDRE